

دکتر محمود شفيعی**سخن سعدی**

از نظر سبک و دستور زبان

گلستان

- ۵ -

۴۸ - پاره‌یی از لغتها ، تعبیرها و اصطلاحها :

چشمخانه = جای چشم ، کاسه چشم ، حدقه :

... جمله وجود او (محمود سبکتین) ریخته بود و خاک شده مگر چشمان

او که همچنان در (چشمخانه) همی گردید و نظر می کرد .

بواجب = شایسته و سزاوار :

پدر را از این حال آگهی دادند ، برادرانش را بخواند و گوشمالی

(بواجب) بداد ...

هلیدن = هشتن ، گذاشتن :

و گر همچنان روزگاری هلی بگردونش از بیخ برنگسلی !

بجای (بصورت مضاف) = درحق :

نکویی با بدان کردن چنان است که بد کردن (بجای) نیکمردان !

تو (بجای) پدرچه کردی خیر ؟ که همان چشم داری از پسر ت !

پدر (بجای) پسر هرگز این کرم نکند که دست جو دو تو با خاندان آدم کرد!

شوربخت = بدبخت : از غم و غصه و غمگین شدن

(شوربختان) بآرزو خواهند مقبلان را زوال نعمت و جاه!

پروا = تحمل ، التفات :

درحالی که ملک را (پروای) او نبود حال بگفتند ، بهم برآمد و روی

از او درهم کشید .

شوخی = بی حیا (۱) :

گفت این گدای (شوخی) مبدل را که چندان نعمت بچندین مدت

برانداخت ، برانید .

گفت : چندان که مرا در حق خدا پرستان ارادت است و اقرار مر این

(شوخی) دیده را عداوت است و انکار .

کودشمن (شوخی) چشم ناپاک؟ علوم انسانی و مطا عیب مرا بمن بگویند!

درفراز کردن = دربستن : جامع علوم انسانی

بروی خود در طمع باز نتوان کرد چو باز شد بدرشتی (فراز) نتوان کرد

عذر کردن = عذر آوردن ، پوزش خواستن :

یکی را از آنان که (عذر) کردند با من دوستی بود .

افتادن = پیش آمدن ، امکان یافتن :

(افتد) که ندیم حضرت سلطان را زر بیاید و باشد که سربرود .

(افتاده) است در جهان بسیار بی تمیز ارجمند و عاقل خوار !

چگونه (افتاده) است که با هیچ يك از ایشان میل و رغبتی ندارد ؟

در عنوان جوانی ، چنانکه (افتد) و دانی ...

هر آن صورت بجای هر صورت :

تا در (هر آن صورت) که زندگانی کرده شود کسی را بر نیک و بد من اطلاع نباشد .

جگر بند پیش زاغ نهادن = ترك علاقه کردن :

یا بشویش و غصه راضی شو (یا جگر بند پیش زاغ بنه) !

روندگان = سالکان ، مسافران :

تنی چند از (رندگان در صحبت من بودند .

تنی چند از (رندگان) متفق سیاحت بودند و شریک رنج و راحت ما

تلمیذ (۲) بی ارادت عاشق بی زر است و (رونده) بی معرفت مرغ بی پر

و عالم بی عمل درخت بی بر و زاهد بی علم خانه بی در .

صفت عربی بصورت قید :

حاکم این سخن را (عظیم) پسندید .

یکی در صفت کشتی گرفتن سر آمده بود و سیصد و شصت بند (فاخر) بدانستی

ناسزا = ناسزاوار ، (باحذف موصوف) : ناسزا = ناسزاوار

(ناسزائی) را که بینی بخت یار عاقلان تسلیم کردند اختیار !

پنجه کردن = هم پنجه شدن ، زور آزمائی کردن :

هر که با پولاد بازو پنجه کرد ساعد سیمین خود را رنجه کرد

که همان چشم داری از سرت !

پنجه کردن = هم پنجه شدن ، زور آزمائی کردن

- اولیتر = اولی** (آوردن نشانه تفضیل برافضل التفضیل عربی) (۳):
گفت هلاك من (اولیتر است از خون بیگناهی ریختن .
تقدیر خداوند تعالی بود که مر این بنده را مکروهی برسد پس بدست
تو اولیتر) .
- پس موافقت رای ملك (اولیتر) است تا اگر خلاف صواب آید بعلت
متابعیت از معاقبت ایمن باشم .
- ترك احسان خواجه (اولیتر)
کاحتمال جنفای بوابان !
گفت مصحف مهجور (اولیتر) است که گله‌ده رپس عبادت اینان بقبول اولیتر
که جمعند و حاضر نه پیریشان و پراکنده خاطر .
- مگر = شاید ، گویی :**
(مگر) گوشه خاطرش با جمال یکی از شاگردان میلی داشت .
- دقیقه = نکته دقیق :** (حذف موصوف) :
مرا از علم کشتی (دقیقه بی) مانده بود و همه عمر از من دریغ همی داشت .
- دلداری = احسان :**
من اورا افزون از قیمت کنیزك (دلداری کردم) .
- مبلغی = مقداری :**
(مبلغی) راه رفته بود و رفیقان بیگناه خفته .
- خوشیدن و خوشانیدن = خشکیدن و خشکانیدن :**
شکوفه گیاه شکفته و گیاه خوشیده
درخت وقت (۴) برهنه است و وقت پوشیده

در تموزی که حرورش (۵) دهان (بخوشانیدی) و سموش مغز استخوان

بجوشانیدی .

پرستار = خدمتکار (پرستش = خدمت) :

گفت ای یار زمانی توقف کن که (پرستار انم) کوفته بریان می سازند .

بجای کسی یا چیزی رسیدن - ماند آن کس یا آن چیز شدن :

فقیهی دختری داشت بغایت زشت ، (بجای زنان) رسیده و ... کسی

در مناکحت (۶) او رغبت نمی نمود .

خورنده کنایه از عیال (عائله) :

یکی از علما (خورنده) بسیار داشت و کفاف اندک .

بجای آوردن = شناختن (چنانکه امروز هم مصطلح است) و فهمیدن .

... سایر حکما از تأویل این فروماندند مگر درویشی که (بجای آورد).

طلی ممال طلا (۷) :

وجود مردم دانا مثال زر (طلی) است : که هر کجا برود قدر و قیمتش دانند .

شهروا (شهر روا) = مسکوک رایج در یک محل :

بزرگ زاده نادان (بشهروا) ماند که در دیار غریبش بهیچ نستانند !

زدن = جنگیدن ، زدو خورد کردن :

در این صورت که منم با پیل دمان (بز نم) و با شیر ژبان پنجه در افکنم .

کم از آنکه = حد اقل :

معشوقه که دیر دیر بیند آخر (کم از آنکه سیر بینند) !

ازاین = اینگونه ، چنین :

ملایک صورتی طاووس زینی !

(ازاین) مهباره‌یی عابد فریبی

خواهنده = گدا ، سائل :

(خواهنده) مغربی درصفت بزازان حلب می گفت : ای خداوندان نعمت

اگر شما را انصاف بودی و ما را قناعت رسم سؤال از جهان برخاستی .

بحل کردن = حلال کردن ، بخشیدن (۸) :

صاحب گلیم شفاعت کرد که من اورا (بحل) کردم ...

دروغزن = دروغگو :

عشبازی (دروغزن باشی !

تو که در بند خویشتن باشی

تابینی خوردن کنایه از زیاد خوردن (چنان که امروزهم مصطلح است):

تهی از حکمتی بعلت آن

که (پری ازطعام تا بینی !

هیئت مصدری «بوسر اسم عربی :

... ار آنجا که حس (بشریت) است باحسن بشره او معاملتی داشت .

... از ضعف (بشریت) تاب آفتاب هجیر نیاوردم .

دنباله دارد

۱ - شوخ چند معنی دارد : چرك ، بی حیا ، ظریف و زیبا .

۲ - تلمیذ یعنی شاگرد ، دانش آموز مع علوم انسانی

۳ - نظیر آوردن علامت جمع فارسی بر جمعهای مکسر عربی مانند: حوران، ملوکان،

منازلها ، عجایبها و جز اینها درسخن استادان پیشین .

(۴) وقت بجای وقتی ، معرفه در محل نکره .

(۵) حرور یعنی گرما و باد گرم .

۶ - مناکحت نکاح ، ازدواج .

۷ - طلا یعنی هرچه بر چیزی بمالند ، چیزی بدان اندود کنند ، زر خالص را هم

بمناسبت اینکه فلزهای دیگررا بدان اندوده می کنند باین نام خوانده شده است .

۸ - مانند تبرك چیزی گفتن .

۹ - هجیر یعنی ظهر ، نیمروز و گرمای نیمروز .